

Безрукова Н.В., к.е.н., доцент, доцент кафедри міжнародних економічних відносин та туризму, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» (м. Полтава, Україна)

Буряк А.А., к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин та туризму, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» (м. Полтава, Україна)

Маловічко А.С., к.е.н., доцент, декан Варшавського факультету Вищої школи педагогіки і адміністрації імені Мсшка І (м. Познань, Польща)

Свічкарь В.А., к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин та туризму, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» (м. Полтава, Україна)

Міжнародно-правові аспекти регулювання торгівлі туристичними послугами

Сьогодні глобалізація є основною рисою, яка охоплює всі сфери міжнародної економіки – виробничу, розподілу, обміну, споживання. Найбільш повно глобалізація знаходить свій вираз у формуванні планетарного ринку. В його структурі виділяються напрями, які інтенсивно розвиваються і розширюються. Це – торгівля товарами, технологіями, сировиною. Поряд з міжнародним товарним ринком, пріоритетне значення набуває і міжнародний ринок послуг. Ринок послуг є сферою економіки, яка відіграє значну роль в економічному розвитку багатьох країн світу. Цей напрям

міжнародного обміну швидко розвивається і зараз займає важливе місце серед елементів світового ринку. Він відображає поступовий перехід цивілізації на вищий рівень розвитку, коли послуги виступають однією з головних сфер суспільного виробництва.

Актуальність обраної авторами теми визначається активним розвитком іноземного туризму як форми експорту послуг. У сучасних умовах продаж туристичних послуг може стати важливим чинником покращення соціально-економічної ситуації в країні, створити позитивний образ держави у світі. Але для подальшого розвитку ринку туристичних послуг необхідно мати повну й об'єктивну інформацію про його специфіку та особливості міжнародного регулювання.

Міжнародне регулювання туристичної діяльності передбачає розробку та реалізацію комплексу міжнародних заходів з метою підтримки стійкого розвитку туризму, впорядкування туристичної діяльності, ефективного управління окремими секторами туристичної індустрії, забезпечення їх скоординованої взаємодії, стандартизації туристичного обслуговування.

Інтенсивний розвиток міжнародних туристичних зв'язків призвів до створення великої кількості міжнародних організацій. Можна виділити такі причини створення спеціалізованих організацій у сфері туризму:

- бурхливий розвиток внутрішнього та міжнародного туризму;
- зростаючий вплив туризму на міжнародні відносини;
- різний рівень розвитку міжнародного туризму в державах, а тому національні органи з туризму мають неоднаковий обсяг прав та повноважень.

На сьогодні нараховується приблизно 70 міжнародних організацій різноманітного профілю і статусу, які займаються питаннями розвитку та регулювання міжнародного туризму [1]. До таких організацій відносять:

- спеціалізовані організації системи ООН;
- інші організації системи ООН, де питання розвитку міжнародного туризму обговорюються епізодично і не являються основними у сфері їх діяльності;
- недержавні спеціалізовані організації;
- національні та регіональні організації, що сприяють розвитку міжнародного туризму.

До числа спеціалізованих організацій в системі ООН належить Всесвітня Туристична Організація (ВТО), головним завданням якої є налагодження і координація діяльності міжнародних туристичних організацій [2]. Всесвітня Туристична Організація проводить численні дослідження, присвячені перспективам туризму: аналізуються фактори, які впливають на розвиток туризму в усьому світі, прогнозуються найбільш вірогідні туристичні напрями тощо. В основному діяльність ВТО концентрується на інформативному просуванні туризму, розширенні його значущості й переваг, а також створенні нової матеріально-технічної бази. Одне із важливих завдань ВТО – дослідження, які включають в себе вивчення статистики з міжнародного туризму, прогнозування, розробку і маркетинг - усе це може бути використано національними туристичними організаціями в їх діяльності. ВТО є основним представником сфери туризму в ООН і діє як самий авторитетний орган у світовому туризмі. Крім того, ВТО розробляє міжнародні

нормативно-правові акти у сфері регулювання торгівлі туристичними послугами та слідкує за їх виконанням.

До інших організацій, що займаються питаннями розвитку туризму можна віднести:

- Конференція ООН з туризму і подорожей;
- Економічна і соціальна рада ООН – ЕКОСОС;
- Комітет ООН з питань освіти і культури – ЮНЕСКО;
- Міжнародна асоціація транспортної авіації.

Недержавними організаціями, які займаються питаннями розвитку міжнародного туризму є:

- Всесвітня федерація асоціацій туристичних агентств;
- Міжнародна асоціація наукових експертів з туризму;
- Міжнародне бюро соціального туризму та ін.

До числа регіональних міжнародних туристичних організацій відносять:

- Європейська комісія по туризму;
- Європейська туристична група;
- Туристична асоціація країн Азії та Тихого океану;
- Федерація туристичних асоціацій країн-членів АСЕАН;
- Асоціація туристичної індустрії Америки;
- Арабський союз з туризму;
- Організація розвитку африканського туризму та ін.

Сучасна індустрія туризму є однією з сфер світової економіки, що найбільш динамічно розвивається. Завдяки таким темпам зростання вона визнана економічним феноменом століття. Не випадково доходи від туризму у світовому експорті товарів та послуг займають перше місце серед інших, випереджаючи нафтовидобування та автомобілебудування [3]. В даний час

міжнародний туризм став однією з найкрупніших та високодохідних галузей світового господарства, залишаючись при цьому фундаментальною основою економіки багатьох розвинутих країн та країн, що розвиваються.

За даними ВТО, внесок туризму у світову економіку (валове виробництво послуг) оцінюється більш ніж у 3,5 трлн. дол., що еквівалентно 11 % світового валового продукту [2]. Масовий туризм, що зародився у 1950-ті роки, останнім часом охопив практично увесь світ. На сучасному етапі розвитку міжнародного туризму формується глобальний туристичний простір. У зв'язку з цим торгівля туристичними послугами отримує міжнародно-правове регулювання. В умовах глобалізації економіки, формування світових ринків товарів та послуг, у тому числі бурхливого розвитку міжнародної туріндустрії, виникає необхідність у правовій регламентації даного сегменту світової економіки, тобто міжнародного туризму. Тому можна говорити про самостійний інститут міжнародного права – міжнародне туристичне право [4].

Джерелами міжнародного туристичного права вважаються:

- міжнародний звичай;
- міжнародні двосторонні угоди про співробітництво;
- міжнародні багатосторонні угоди і конвенції у сфері туризму;
- акти міжнародних конференцій і нарад з питань регулювання туризму;
- резолюції міжнародних організацій з питань туризму та міжнародних подорожей [4].

До цих джерел можливо віднести односторонні заяви держав з питань туризму та міжнародних подорожей, а також національне законодавство.

Суб'єктами міжнародно-правового регулювання туризму є держави та міжнародні організації. Слід відмітити, що правове регулювання міжнародного туризму на багатосторонній основі відбувається перш за все в рамках ООН, на яку покладена основна задача по налагодженню міжнародного співробітництва у вирішенні проблем економічного, соціального, культурного та гуманітарного характеру. Саме в рамках ООН були розроблені та прийняті основні міжнародні конвенції та угоди з питань правового регулювання міжнародного туризму, які склали основу міжнародного туристичного права. До них відносяться:

- Загальна декларація прав людини 1948 р., ст. 24 якої закріплює за кожною людиною «право на відпочинок та вільний час, включаючи розумне обмеження робочого часу та періодично оплачувані відпустки» [5];

- Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 р., згідно ст. 7 і 15 якого держави «зобов'язуються забезпечити кожній людині право на відпочинок, вільний час, розумне обмеження робочого часу та періодично оплачувані відпустки, а також оплату за святкові дні» [6];

- Міжнародний пакт про цивільні та політичні права 1966 р., ст. 1 і 2 якого свідчать: «Для забезпечення свого культурного розвитку всі народи мають право вільно розпоряджатися природними багатствами та ресурсами»; «кожному громадянину належить право на вільне пересування та право залишати будь-яку країну, включаючи власну» [7];

- Загальна резолюція Римської конференції ООН по міжнародному туризму та подорожам 1963 р. [8];

- Заключний акт Ради з безпеки та співробітництва в Європі

1975 р. [9];

- Манільська декларація по світовому туризму 1980 р. [10];

- Хартія туризму (Кодекс туриста) 1985 р. [11];

- Гаазька декларація по туризму 1989 р. [12];

- Декларація Світового туристичного форуму Всесвітньої конференції міністрів по туризму (м. Осака, Японія) 1994 р. [13] та ряд інших міжнародних конвенцій та угод, що регулюють міжнародно-правові аспекти туризму.

На основі цих та інших міжнародно-правових документів були сформульовані загальні принципи міжнародного туристичного права:

1) право кожної людини на відпочинок та дозвілля, включаючи право на розумне обмеження робочого дня та на оплачуемо відпустку, а також право вільного переміщення без обмежень (ст. 1 Хартії туризму);

2) свобода переміщення та відсутність дискримінації (Римська конвенція ООН по міжнародному туризму та подорожам 1963 р.);

3) сприяння гармонійному розвитку як внутрішнього, так і міжнародного туризму (ст. III Хартії туризму);

4) сприяння доступу туристів до суспільних надбань міст, що відвідуються, на основі існуючих документів щодо спрощення формальностей, які були розроблені ООН та іншими міжнародними організаціями (ст. IV Хартії туризму);

5) сприяння з боку туристів взаєморозумінню та дружнім відносинам між народами;

6) свобода переміщення з урахуванням існуючих правил та обмежень;

7) право доводити до відома офіційних представницьких

органів державної влади та громадських організацій інформацію про власні потреби у реалізації права на відпочинок та дозвілля;

8) можливість все більш широких верств населення мати відпустку та подорожувати (п. 9 Документу Акапулько (Мексика).

Слід наголосити, що міжнародний туризм та туристичні послуги вже з 1920-х рр.. стали об'єктом міжнародного регулювання. Ще Ліга Націй та перший міжнародний з'їзд туристичних організацій (1925 р.) звернули свою увагу на визначення туризму, туриста та суміжних понять.

У Манільській декларації по світовому туризму 1980 р. туризм визначається як діяльність, що має важливе значення у житті народів, оскільки безпосередньо впливає на соціальну, культурну, освітню та економічну сфери життя держав та їх міжнародні відносини [9].

У Гагській декларації по туризму 1989 р. відмічається, що «туризм став явищем, яке увійшло у повсякденне життя сотень мільйонів людей і являє собою вид діяльності, що має важливе значення для життя сучасного суспільства в цілому. Він перетворився на важливу форму використання вільного часу окремими особами та головний засіб міжособових зв'язків, політичних, економічних та культурних контактів, які стали необхідними у результаті інтернаціоналізації всіх секторів життя націй» [12].

У юридичній літературі міжнародний туризм визначається як поїздки з туристичними цілями за межі країни постійного проживання, система подорожей, що здійснюється на основі міжнародних угод та контрактів у галузі туризму [4]. Слід звернути увагу на відмінності дефініцій «міжнародний туризм», «іноземний

туризм» та «закордонний туризм». Міжнародний туризм – це легальна дефініція, тому нема правових засад для існування термінів «закордонний туризм» та «іноземний туризм». Дані поняття є скоріш економічними категоріями.

У практиці міжнародних відносин туризм визначається як загальне поняття для всіх форм тимчасового виїзду людей з місця постійного проживання в оздоровчих цілях та (або) для задоволення пізнавальних інтересів у вільний час або у професійно-ділових цілях без оплати у місці тимчасового перебування [1]. У даний час найбільш розповсюдженим визначенням міжнародного туризму, яке отримало легалізацію у правових системах різних країн світу, є визначення, сформульоване у 1993 р. Статистичною комісією ООН для цілей статистики туризму (Концепції, визначення та класифікації для статистики туризму), а також у Рекомендаціях по статистиці туризму Всесвітньої туристичної організації [2]. Згідно цих документів, туризм являє собою діяльність осіб, які подорожують та здійснюють перебування у місцях, що знаходяться за межами їх звичайного середовища, протягом періоду, що не перевищує одного року поспіль, з метою відпочинку, а також з діловими та іншими цілями.

Таким чином, туризм являє собою діяльність осіб, що подорожують або перебувають у місцях за межами свого звичайного проживання безперервно протягом не більше одного року з метою дозвілля або з діловими та іншими цілями, що не пов'язані зі здійсненням будь-якої оплачуваної діяльності у місці перебування.

Комітет Ліги Націй ще у 1937 р. прийняв рекомендації, згідно яким туристом можна вважати будь-кого, хто знаходиться не менш

24 годин у країні, в якій він не проживає. У 1963 р. на Конференції ООН по міжнародному туризму, яка проходила у Римі, були розглянуті питання туристичних дефініцій та прийнято таке визначення туриста: «Турист – будь-яка особа, незалежно від раси, статі, мови та релігії, яка вступає на територію будь-якої держави, крім держави, в якій ця особа звичайно проживає, та залишається там не менш 24 годин і не більш шести місяців протягом будь-якого 12-місячного періоду з дозволеною метою, крім мети іммігрувати, тобто з метою туризму, розваг, спорту, лікування, релігійного паломництва тощо, без заняття оплачуваною діяльністю у країні тимчасового перебування» [8].

Отже, туристами вважають тимчасових відвідувачів, які знаходять в іншій країні щонайменше 24 години заради задоволення, відпочинку, освіти, релігії, спорту, з діловими намірами, приймаючи участь у конференціях тощо.

На відміну від туристів, екскурсантами вважаються тимчасові відвідувачі, які прибули до певної країни менш ніж на 24 години (включаючи круїзних туристів).

Згідно Міжнародної конвенції по контракту на подорожування 1970 р., правовий статус мандрівника надається будь-якій особі, яка приймає на себе зобов'язання, що закріплені у контракті на організацію подорожі [14]. Отже, з моменту здійснення формальностей і фактичного придбання туристичної путівки або ваучера, отримання візи або дозволу на відвідування іншої держави, але ще до фактичного початку подорожі, індивідуум отримує статус іноземного туриста.

Таким чином, основні міжнародні договори і конвенції, а також ряд міжурядових угод у галузі туризму визначають основи

правового статусу тимчасового відвідувача (туриста, мандрівника та екскурсанта).

Конвенція по контракту на подорож передбачає два види угод: 1) контракт з організатором подорожі; 2) контракт з посередником на організацію подорожі.

Згідно контракту на організацію подорожі, агент (бюро, агентство) бере на себе зобов'язання надати іншій особі за обумовлену платню комплекс туристичних послуг або кілька окремих послуг (наприклад, проживання, перевезення), що зазначені у контракті. Організатор подорожей, як правило, укладає контракт від свого імені та несе відповідальність за організацію цієї подорожі.

Контракт з посередником на організацію подорожі – це договір, згідно якого одна сторона у якості посередника бере на себе зобов'язання надати іншій стороні за обумовлену ціну або подорож, або право вимагати організацію подорожі у відповідності до укладеної угоди. Фірма-посередник укладає угоду з туристом від імені іншої особи, яка бере на себе відповідальність за організацію подорожі та надання відповідних послуг.

Дана Конвенція для держав, що її ратифікували, служить правовою основою при розгляді суперечок між туристичними агентствами, з одного боку, та туристами (споживачами послуг) і міжнародними мандрівниками, з іншого боку, щодо питань порушення умов укладених контрактів.

У 1970 р. Генеральною асамблеєю Всесвітньої федерації асоціацій туристичних агентств та Радою Міжнародної готельної асоціації була прийнята Міжнародна готельна конвенція щодо укладання контрактів власниками готелів та турагентами [15]. Цією Конвенцією

виділені три види готельних контрактів:

1) контракт для індивідуальних мандрівників. Він укладається для мандрівників у кількості від 1 до 10 осіб, які користуються готельними послугами. У ньому вказується послуги, що замовляються, та їх вартість під час перебування у готелі протягом трьох діб за сезон (ст. 35).;

2) контракт для груп мандрівників. Він підписується із групою не менше 11 осіб, які користуються готельними послугами. Контракт укладається за 14 днів до прибуття групи;

3) контракт на періодичне бронювання відноситься до особливих контингентів туристів та мандрівників, які приймають участь у роботі конгресів, семінарів або спеціальних заходах ділового туризму.

Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Кіото, 1973 р.) встановила зобов'язання держав-учасниць сприяти спрощенню, уніфікації та гармонізації митних режимів [16]. У відповідності до положень даної Конвенції (ст. 2) кожна із сторін, що домовляються, приймає на себе зобов'язання сприяти спрощенню та гармонізації митних процедур і з цією метою дотримуватися стандартів та рекомендацій щодо практичного застосування її основних положень. Однак нічого не перешкоджає сторонам надавати ще більш сприятливі умови, ніж передбачені Конвенцією. Основною метою Конвенції є надання державам юридичного документу, який служить основою як для спрощення, так і узгодження митних процедур в державах.

Міжнародні правові акти знаходять своє відображення у національних офіційних документах, що спрямовані на регулювання туризму та туристичної діяльності.

Так, рекомендації Римської конференції ООН використовуються державами, що приймають участь у міжнародному туристичному обміні, як основа для удосконалення форм організації туризму, розробки заходів уніфікації та спрощення прикордонних формальностей по відношенню до іноземних туристів, визначення прав та обов'язків іноземних туристів. У багатьох країнах прийняті закони про туризм та туристичну діяльність. Рекомендації знаходять своє відображення та розвиток у національних законодавствах. Призначення законів про туризм полягає у гарантованому забезпеченні необхідних заходів для державного регулювання, координації та розвитку туристичної сфери. Статті національних законів про туризм регулюють такі аспекти туристичної діяльності, як збереження та використання природних і культурних ресурсів; створення та розвиток інфраструктури та матеріальної бази туризму, пасажирського транспорту; турагентська та туроператорська діяльність; підготовка туристичних кадрів; фінансування розвитку туризму та багато іншого. Окрім загально прийнятих положень, національні закони про туризм включають статті, що відображають національну або місцеву специфіку. Наприклад, Закон про підтримку туризму Туреччини містить розділ «Туризм на яхтах», що включає статті по морським операціям, операціям з яхтами, принципам навігації у територіальних водах, тривалості стоянки яхт в Туреччині та каботажним правам.

Наряду із законами по туризм багато країн мають окремі самостійні закони, що також відображають специфічні особливості країн та регулюють певні аспекти туристичної діяльності з урахуванням міжнародних норм і стандартів. Так, у той же

Туреччині, окрім Закону про підтримку туризму, прийнятий Закон про узбережжя. У цьому Законі містяться статті, що стосуються охорони узбережжя (заборони і дозволу будівництва на них), умов придбання на них земельних ділянок, типів споруд та інших питань туристичного розвитку на національних територіях.

Не слід також забувати про велику кількість угод щодо співробітництва у сфері туризму, що укладаються на двосторонній договірній основі. Міжурядові угоди формулюються та укладаються у відповідності до положень Манільської декларації по світовому туризму, Гаазької декларації по туризму, а також інших міжнародних офіційних документів. Укладаються вони з метою розширення дружніх зв'язків між народами та сприяння співробітництву у сфері туризму. Уряди двох або кількох країн в угоді заявляють про те, що будуть підтримувати та розвивати туристичні зв'язки, сприяти обміну на взаємовигідній основі та співробітництву між національними туристичними компаніями. Найчастіше міжурядові угоди містять статті, в яких уряди приймають на себе зобов'язання по спрощенню формальностей в оформленні туристичних поїздок своїх громадян. У цьому прослідковується спадкоємність принципів та підходів, що заявлені ще у Конвенціях конференції ООН 1954 р., а також у Рекомендаціях Римської конференції 1963 р., Будапештської конвенції 1976 р., Гаазької конвенції 1989 р.

Отже, на основі цих та інших угод уряди, національні туристичні організації докладають зусиль, що спрямовані на спільну роботу по забезпеченню фінансових ресурсів для надання можливості всім людям користуватися послугами туризму та міжнародних подорожей.

Перелік літературних джерел

1. Кіптенко В. К. Менеджмент туризму : підручник / В. К. Кіптенко. -К. : Знання, 2010. - 502 с.
2. World Tourism Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unwto.org>.
3. The UNCTAD Handbook of Statistics 2019. Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу:https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdstat44_en.pdf.
4. Борисов К. Г. Международный туризм и право: учеб.пособ. / К.Г. Борисов. – М. :НИМП, 1999. – С. 11-16.
5. Загальна декларація прав людини 1948 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_015.
6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права 1966 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
7. Міжнародний пакт про цивільні та політичні права 1966 р., [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
8. Загальна резолюція Римської конференції ООН по міжнародному туризму та подорожам 1963 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://docs.cntd.ru/document/901813699>.
9. Заключний акт Народи з безпеки та співробітництва в Європі 1975 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.osce.org/ru/ministerial-councils/39505>.
10. Манільська декларація по світовому туризму 1980 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://docs.cntd.ru/document/901813698>.
11. Хартія туризму (Кодекс туриста) 1985 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_640.
12. Гаазька декларація по туризму 1989 р. [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_904.

13. Декларація Світового туристичного форуму Всесвітньої конференції міністрів по туризму (м. Осака, Японія) 1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://docs.cntd.ru/document/901756803>.

14. Міжнародна конвенція по контракту на подорожування 1970 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_415.

15. Міжнародна готельна конвенція щодо укладання контрактів власниками готелів та турагентами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_417.

16. Міжнародна конвенція про спрощення і гармонізацію митних процедур (Кіото, 1973 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_643.